

Wzrost zrównoważony a ochrona środowiska. Podstawowe aspekty polityki gospodarczej

Wstęp

Problem trwałości rozwoju gospodarczego, rozumianej jako zdolność gospodarcza do zaspokajania rosnących potrzeb materialnych i niematerialnych aktualnie żyjących i przyszłych generacji, był zawsze jednym z centralnych problemów teorii ekonomii. Podstawowym zadaniem państwa jest zapewnienie dobrobytu całemu społeczeństwu. Aby osiągnąć ten cel, niezbędne jest korzystanie z zasobów naturalnych. Środowisko naturalne jest obecnie wykorzystywane bardzo intensywnie i to tworzy kolejny cel polityki państwa – minimalizację wykorzystania zasobów i zachowanie ich dla przyszłych pokoleń. Próbą połączenia tych dwóch celów jest teoria wzrostu zrównoważonego. Celem niniejszej pracy jest podkreślenie wagi ochrony środowiska dla prowadzenia polityki wzrostu zrównoważonego.

Rys historyczny

Wzrost aktywności ekonomicznej jest konieczny, aby osiągnąć wzrost dobrobytu społeczeństwa i zredukować nierówności. Obecnie wielu autorów zwraca uwagę na fakt, że wzrost ekonomiczny powinien być kompatybilny z systemem ekologicznym. Dotychczas przyjęta „ścieżka” rozwoju nie powinna być kontynuowana ze względu na ograniczone zasoby naturalne (energia, woda, ziemia). Obecnie 20% populacji zamieszkującej najbardziej rozwinięte kraje świata zużywa 80% wszystkich zasobów naturalnych. Przy kontynuacji przez kraje mniej rozwinięte tej ścieżki rozwoju do osiągnięcia średniego poziomu dobrobytu przez pozostałą część populacji (ok. 6 mld ludzi) konieczne byłyby zasoby dwóch planet¹. Na podstawie tych prognoz stwierdzono, że dalszy wzrost powinien być

¹ *Visions and Roadmaps for Sustainable Development in a Networked Knowledge Society, Report of a Workshop Co-chaired by the Presidents of the Brussels-UE Chapter of the Club of Rome and the “Factor 10 Institute”, February 2002, s. 8.*

zorientowany na spełnienie aspiracji populacji całego świata, a nie tylko kilkuprocentowej reprezentacji. Maksymalizacja (czy nawet optymalizacja) zwrotów z zainwestowanego kapitału, charakterystyczna dla procesów globalizacji ekonomii, nie może być głównym celem rozwoju społeczeństwa świata².

Powstanie i rozwój koncepcji trwałego rozwoju – rozumianej zarówno jako kategoria teoretyczna, jak i normatywny model rozwoju gospodarczego czy polityki gospodarczej – było ściśle związane z niezwykle żywą międzynarodową debatą polityczną, poczynając od początku lat 70., zwłaszcza na forum różnych agend i konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych. Za pierwszy ważniejszy sygnał ostrzegawczy przed skutkami tradycyjnie pojmowanego postępu uważa się raport sekretarza ONZ U. Thanta z 1969 r., zatytułowany „Człowiek i jego środowisko”. W 1975 r. ONZ sformułowała „Program ochrony środowiska” w skali globalnej, w którym już pojawiły się elementy idei ekorozwoju: cywilizacja powinna pozostawać w symbiozie z przyrodą, produkcja i konsumpcja powinny być oszczędne, skutki rozwoju należy przewidywać perspektywicznie, mając na uwadze również dobro przyszłych pokoleń. W następnych latach pojęcie ekorozwoju nabierało wyrazistości w obradach i dokumentach sporządzanych pod auspicjami ONZ. W 1972 r. odbyła się w Sztokholmie pierwsza międzynarodowa konferencja poświęcona ochronie środowiska, zorganizowana przez ONZ, w 1982 r. Zgromadzenie Ogólne przyjęło „Światową Kartę Przyrody”, a w 1987 tzw. Raport Bruntland. Raport ten, zatytułowany „Nasza wspólna przyszłość”, utrwalił stosowanie określenia *sustainable development* – rozwoju dającego się utrzymać w długotrwałej perspektywie czasowej i dbającego o jakość życia przyszłych pokoleń³.

W roku 1992 w Rio de Janeiro odbyła się druga światowa Konferencja ONZ pt. „Środowisko i rozwój”. Zgromadziła 183 delegacje rządowe, które podczas obrad zwróciły uwagę na dwa problemy: konieczność troski o środowisko dla zachowania ludzkiego zdrowia, jakości życia i interesów przyszłych pokoleń oraz potrzebę zastąpienia idei wzrostu gospodarczego koncepcją rozwoju. Jednym z najważniejszych dokumentów przyjętych na tej konferencji była „Agenda 21”, która jest planem działań oraz zbiorem zaleceń i wytycz-

² E.K. Czech, *Uwarunkowania ochrony środowiska. Aspekty krajowe, unijne, międzynarodowe*, Warszawa 2006, s. 15–16.

³ A. Bogumił, M.J. Greniewski, P. Greniewski, L.J. Krzyżanowski, B. Rok, K. Walaszczyk, *Zrównoważony rozwój*, Warszawa 2004, s. 23–23.

nych służących osiągnięciu globalnie trwałego i zrównoważonego rozwoju w XXI w. W dokumencie tym zwrócono uwagę m.in. na⁴:

- problemy społeczne i gospodarcze, w tym znaczenie międzynarodowej współpracy w celu przyspieszania trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz odpowiedniej polityki wewnętrznej w krajach rozwijających się, ograniczenie ubóstwa, zmianę modelu konsumpcji, zagadnienia dotyczące ludzkiego zdrowia;
- ochronę i zarządzanie zasobami naturalnymi, w tym celu zapobieganie wylesieniom, przeciwdziałanie pustynnieniu i suszom, ochronę atmosfery, bioróżnorodności, oceanów i mórz, bezpieczne postępowanie z odpadami;
- wzmacnianie roli głównych grup społecznych i organizacji, w tym kobiet, dzieci i młodzieży, grup etnicznych, organizacji pozarządowych, władz lokalnych, pracowników i związków zawodowych, biznesu i przemysłu, społeczności naukowej i technicznej, rolników.

Podczas Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu w Republice Południowej Afryki w 2002 r. odnowiono, uaktualniono i poszerzono po dziesięciu latach program „Agenda 21”. Wskazano na pięć następujących priorytetowych zagadnień w obszarze zrównoważonego rozwoju: woda, energia, zdrowie, rolnictwo i bioróżnorodność, określanych od pierwszych liter tych słów w języku angielskim jako WEHAB (Water, Energy, Health, Agriculture, Biodiversity). Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę bardziej równomiernego podziału korzyści z globalizacji i lepszego zarządzania zasobami międzynarodowymi. Przyjęto liczący kilkaset stron „Plan Działań z Johannesburga” oraz „Deklaracje z Johannesburga w sprawie Zrównoważonego Rozwoju”, w której m.in. podjęto zobowiązanie do „budowania humanitarnego, sprawiedliwego i wrażliwego społeczeństwa globalnego, uznając, że wszyscy ludzie mają prawo do godności”, a także stwierdzono, że „wykorzenienie ubóstwa, zmiana wzorców konsumpcji i produkcji oraz ochrona i zarządzanie bazą zasobów naturalnych dla rozwoju gospodarczego i społecznego stanowią nadrzędne cele i istotne warunki zrównoważonego rozwoju”⁵.

⁴ J.E. Hecht, *Can Indicators and Accounts Really Measure Sustainability? Considerations for the U.S. Environmental Protection Agency*, 2006, http://www.epa.gov/sustainability/other_resources.htm, s. 2–3.

⁵ K. Małachowski (red.), *Gospodarka a środowisko i ekologia*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 213–215.

Na podstawie przedstawionej powyżej ewolucji idei wzrostu zrównoważonego stwierdzić można, że teoria ta wywodzi się z:

- krytyki tradycyjnych teorii wzrostu i wynikających z nich teorii dobrobytu (ograniczenie dobrobytu społecznego do konsumpcji konwencjonalnych dóbr i usług), a zwłaszcza neoklasycznej teorii zrównoważonego wzrostu gospodarczego;
- krytyki dominujących trendów w produkcji, konsumpcji i postępie technologicznym jako prowadzących do nasilenia się kryzysu surowcowo-energetycznego i rosnącej presji antropogennej w postaci zanieczyszczenia i degradacji środowiska, a także krytyka dominujących polityk makroekonomicznych i sektorowych;
- próby nowego określania relacji człowiek–środowisko przyrodnicze, łącznie z postulatem zmiany dominujących systemów wartości opartych na utylitarystyce, konsumpcjonizmie, walce konkurencyjnej itp. (trwały rozwój jako nowa idea moralna i społeczno-filozoficzna);
- próby połączenia różnych (na ogół odrębnie traktowanych) aspektów wzrostu i rozwoju:
 - ekologiczny (przyrodniczy)
 - ekonomiczny,
 - technologiczno-naukowy,
 - etyczno-aksjologiczny i świadomościowy⁶.

Pojęcie wzrostu zrównoważonego

Najczęściej występująca w literaturze jego definicja brzmi: „Wzrost zrównoważony to taki wzrost, którego istotą jest zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym”⁷. Inna definicja za wzrost zrównoważony rozumie taki sposób prowadzenia działalności gospodarczej, kształtowania i wykorzystania potencjału środowiska oraz taką organizację życia społecznego, które zapewniają dynamiczny rozwój jakościowo nowych procesów produkcyjnych, systemów zarządzania, trwałość użytkowania zasobów przyrodniczych oraz

⁶ B. Fiedor, *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 228.

⁷ B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 27.

poprawę (w pierwszym okresie), a następnie zachowanie wysokiej jakości życia ludzi – osób, rodzin i społeczeństw⁸. Idee tę przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 1. Wymiary wzrostu zrównoważonego

Źródło: www.dolceta.eu/polska/Mod5/spip.php?rubrique87

Ekologiczne bariery wzrostu gospodarczego

Wraz ze zrodzeniem się idei wzrostu zrównoważonego powstała dyskusja na temat, jak wzrost gospodarczy wpływa na środowisko naturalne i odwrotnie oraz jaki charakter powinien mieć taki wzrost gospodarczy. Jedną z prób odpowiedzi na te pytania jest książka *Granice wzrostu* z 1972 r., wydana przez uczonych z Massachusetts University. Raport ten, przełożony na wiele języków, wywołał poruszenie wśród uczonych i polityków. Jego teza głosiła, że dalszy ciąg gospodarczy utrzymywany w tradycyjnym stylu musi się wkrótce załamać, gdyż nastąpi wyczerpanie strategicznych surowców i środków do życia oraz pojawienie się coraz większej ilości odpadów i zanieczyszczeń. W konkluzji autorzy proponowali zatrzymanie dalszego wzrostu („wzrost zerowy”). W następnych latach literatura proekologiczna skupiła się więc na krytyce wzrostu go-

⁸ B. Poskrobko (red.), *Zarządzanie środowiskiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 22.

spodarczego i sugerowała dla wszystkich państw, bez odpowiednich rozróżnień, poziom dobrobytu, który zdawał się nosić tytuł „ani kroku dalej”⁹.

Inna teoria przedstawia problem wzrostu gospodarczego i ochrony środowiska z innej perspektywy. Według niej wzrost gospodarczy może być samoistnie zahamowany przez kilka czynników. Ekologiczne bariery wzrostu gospodarczego powstają w związku z ograniczonością dóbr i walorów środowiskowych, co oznacza¹⁰:

- absolutne bądź względne wyczerpywanie się zasobów podstawowych surowców naturalnych i nośników energii,
- absolutne bądź względne wyczerpywanie się podstawowych komponentów środowiska decydujących o jego jakości.

Ponadto proces odtwarzania środowiska, rozumiany jako proces ekonomiczny, może prowadzić – zwłaszcza w krótkich i średnich okresach – do osłabienia dynamiki wzrostu dobrobytu. Dzieje się tak wskutek konieczności przeznaczania części zasobów produkcyjnych na inwestycje ochronne. Nie musi to oznaczać zahamowania wzrostu ani spadku poziomu dobrobytu społecznego. W długich okresach, zwłaszcza przy występowaniu środowiskowooszczędnej postępy technicznego, te specyficzne koszty alternatywne realizacji równowagi ekologicznej we wzroście mogą się zmniejszać, w tym także dzięki pozytywnemu oddziaływaniu poprawy jakości środowiska na produktywność pracy i kapitału. Udział inwestycji ochronnych w produkcji może rosnać co najwyżej do takiego poziomu, przy którym realizowany wzrost gospodarczy, będący skutkiem rezydualnie traktowanych inwestycji produkcyjnych, zapewnia przynajmniej niezmienny poziom konsumpcji materialnej per capita¹¹.

O zanieczyszczeniu środowiska jako barierze wzrostu gospodarczego mówić można, gdy¹²:

- wielkości emisji i – w konsekwencji – imisji określonych polutantów osiągają w skali badanych obszarów (kraj, region, obszar ekologicznego zagrożenia itp.) poziomy, które niebezpiecznie wpływają na zdrowie człowieka, klimat, przyrodę żywą, glebę i wodę;

⁹ A. Bogumił, M.J. Greniewski, P. Greniewski, L.J. Krzyżanowski, B. Rok, K. Walaszczyk, *op. cit.*, s. 23.

¹⁰ B. Fiedor, *op. cit.*, s. 198.

¹¹ J. Pezzey, M. Toman, *The Economics of Sustainability, A Review of Journal Articles, Resources for the Future DP, 2002*, s. 5–12.

¹² *Ibidem*, s. 200.

- spowodowane emisją różnych polutantów zanieczyszczenie poszczególnych komponentów środowiska uniemożliwia lub znacznie utrudnia – poprzez spadek ogólnej efektywności gospodarowania – dalszy rozwój gospodarki.

Zanieczyszczenie środowiska oznacza istnienie ekologicznej bariery wzrostu wówczas, gdy powoduje ono straty w poziomie dobrobytu społecznego w takiej skali, że jego przyrost wywoływany wzrostem konsumpcji dóbr i usług (włączając w to również standardowe przy dzisiejszym poziomie rozwoju gospodarczego usługi materialne) jest mniejszy od spadku dobrobytu powodowanego pogarszającą się jakością środowiska. Pojęcie równowagi ekologicznej w modelach wzrostu jest określane jako sytuacja, w której emisja netto zanieczyszczenia powinna być ograniczona do ilości, która przy początkowym poziomie zanieczyszczenia (emisji) może się w naturalny sposób rozkładać. Warunek równowagi ekologicznej w procesie wzrostu gospodarczego nie oznacza bieżącej emisji netto równej zero, ale jedynie taką jej wielkość, która przy pewnym wyjściowym pułapie emisji może być – jako skutek środowiskowej pojemności asymilacyjnej – naturalnie rozłożona.

Ochrona środowiska a jakość życia

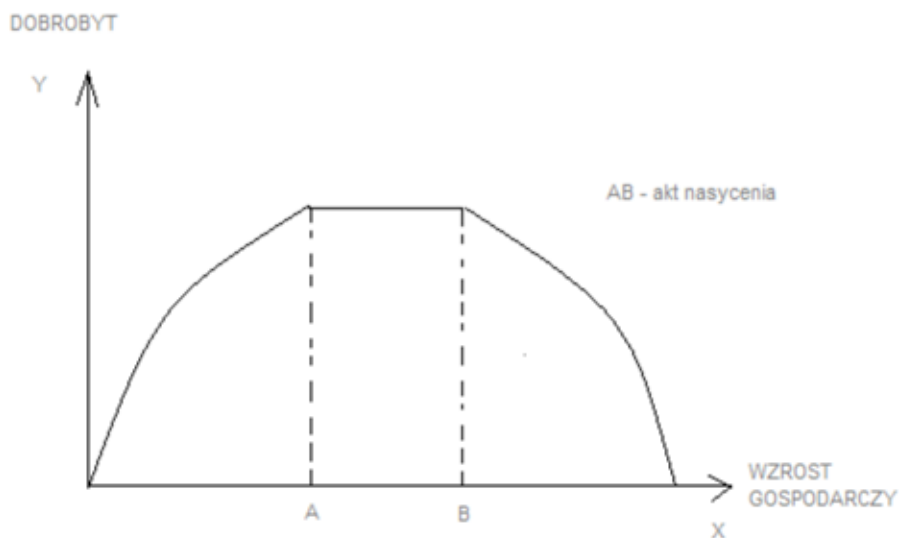
Bezpośrednio z pojęciem wzrostu gospodarczego związana jest jakość życia, którą mierzyć można poziomem dobrobytu. Ekonomiczna definicja traktuje dobrobyt jako stan zaspokojenia potrzeb bytowych i kulturowych ludności, który jest określony przez rozmiary konsumpcji¹³. Można stwierdzić, że definicja ta rozumie dobrobyt jedynie w wymiarze materialno-konsumpcyjnym. Celem tak rozumianego dobrobytu jest zaspokajanie potrzeb w jak najmniejszej ilości. Ta nieustanna pogoń za coraz to nowocześniejszą techniką, w warunkach obfitości dóbr materialnych, niezależnie od systemu politycznego, jest bezpośrednią przyczyną powstawania tzw. społeczeństw konsumpcyjnych funkcjonujących w myśl założenia, że kontynuowanie wzrostu gospodarczego zwiększa dobrobyt społeczny¹⁴. Niewątpliwie można stwierdzić, że wzrost gospodarczy zwiększa zakres możliwości wyborów, przed którymi staje indywidualny odbiorca produktu i usług, jednak wzrost wolumenu możliwości wyborów nie jest równoznaczny ze

¹³ *Encyklopedia powszechna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.

¹⁴ W.M. Adams, *The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century*, *Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, 29–31 January 2006*, s. 12.

wzrostem zamożności indywidualnego odbiorcy i poprawą jakości życia społeczeństw. W rzeczywistości istnieje taki moment, w którym następuje nasycenie odbiorcy danym wolumenem dóbr. Po przekroczeniu tegoż punktu dalszy wzrost wolumenu produktów nie będzie zwiększał dobrobytu odbiorcy, a w dłuższym okresie może przyczynić się do jego spadku. Sytuację taką przedstawia rysunek 2¹⁵.

Rysunek 2. Związek przyczynowy między wzrostem gospodarczym a dobrobytem

Źródło: B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, s. 88

Przyczynami spadku dobrobytu, w przedziale większym od B, są tzw. efekty uboczne wzrostu bądź szkodliwe efekty uboczne pojawiające się w postaci złych struktur¹⁶. Zaliczamy do nich m.in.:

- zmniejszenie ilości surowców (należy zaznaczyć, że skala wyczerpywania podstawowych zasobów ciągle wzrasta),
- brak możliwości wytworzenia substytutów tych surowców bez zwiększania ryzyka ekologicznego związanego z wytworzeniem i konsumpcją sztucznych substancji, będących równocześnie wielce szkodliwymi nie tylko dla środowiska, ale przede wszystkim dla człowieka¹⁷,

¹⁵ B. Piontek, *op. cit.*, s. 87–89.

¹⁶ E. Mashan, *Spór o wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1996, s. 83.

¹⁷ G. Ritzer, *Makdonalizacja społeczeństwa*, Muza, Warszawa 2009, s. 219.

- ogólne zanieczyszczenie środowiska,
- naruszanie innych proporcji, które stanowią o ładzie ekonomicznym, ekologicznym, społecznym, duchowym i moralnym,
- nieracjonalne zagospodarowanie najcenniejszego zasobu, jakim dysponuje każdy człowiek, a jest nim czas,
- straty w stanie zdrowia.

Zakończenie

Bez wątpienia idea wzrostu zrównoważonego jest niezbędną i sama próba dążenia do niej może przynieść wiele korzyści. Należy jednak pamiętać, że utrzymanie równowagi w środowisku i jego ochrona nie mogą być zapewnione przez działanie mechanizmów rynkowych, dlatego ważną rolę w tym procesie pełni polityka ekologiczna państwa. Najważniejsza w tej polityce jest zasada równowagi. Zbyt duże inwestycje na rzecz środowiska mogą doprowadzić do spadku poziomu życia społeczeństwa. Dlatego też wszystkie działania ochronne powinny być podejmowane zgodnie z zasadą „złotego środka” – przynoszące efekty ekologiczne, ale nie tworzące zbyt dużych kosztów dla gospodarek.

Abstract

The main goal of the article is to present theory of sustainable development. For this purpose the paper presents different definitions of sustainable development, historical genesis and main factors affected on it. According to this theory development should meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. Sustainable development is the balance between three capitals: human, economic and environmental. The paper also discusses ecological barriers of economic growth and relationship between environmental protection and quality of life.

